

ILMIY AXBOROTNOMA

НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК

SCIENTIFIC REPORTS

2016-yil 4-son (98)

GUMANITAR FANLAR SERIYASI

**Tarix. Falsafa. Sotsiologiya. Filologiya. Pedagogika.
Psixologiya. Iqtisodiyot.**

Samarqand viloyat matbuot boshqarmasida ro'yxatdan o'tish tartibi 09-25.

Jurnal 1999-yildan chop qilina boshlagan va OAK ro'yxatiga kiritilgan. Tarix, falsafa, sotsiologiya, filologiya, pedagogika va psixologiya yo'nalishlarida chop qilingan maqolalar doktorlik dissertatsiyalari himoyasida hisobga olinadi.

BOSH MUHARRIR:

A. R. XALMUXAMEDOV, f.-m. f. d., professor

BOSH MUHARRIR

A. J. XOLIQOV, k.f.d., dotsent

O'RINBOSARLARI:

A. M. NASIMOV, t.f.d., professor

TAHRIRIYAT KENGASHI:

M. X. ASHUROV - O'zFA akademigi
M. M. KAMILOV - O'zFA akademigi

B. J. AXMEDOV - f.-m. f. d., professor
A. S. BEGMATOV - fals.f. d., professor
T. M. MO'MINOV - O'zFA akademigi
X. I. IBRAGIMOV - ped.f.d., professor
X. T. MAMATOV - yu.f.d., professor
U.S. SALIXBAYEV - f.-m.f.d., professor
E. G' G'OZIYEV - psixol.f.d., professor
 - «Zarafshon» gazetasi muharriri
F.I. TOSHEV
T. SH. SHIRINOV - tar.f.d., professor
M. Q. QURONOV - ped.f.d. professor
B. O. TO'RAYEV - fals.f.d., professor

**GUMANITAR FANLAR SERIYASI
TAHRIRIYAT HAY'ATI:**

M.D.DJURAKULOV - tar.f.d., professor
I. M. SAIDOV - tar.f.d., professor
O. M. G'AYBULLAYEV - fals.f.d., dotsent
N. SH. SHODIYEV - ped.f.d., professor
B. Y. YO'LDOSHEV - fil.f.d., professor
Sh. S. SAFAROV - fil.f.d., professor
D. I. SALOHIY - fil.f.d., professor
S. A. KARIMOV - fil.f.d., professor
M. Q. PARDAYEV - i.f.d., professor
M. M. MUXAMMEDOV - i.f.d., professor
B. X. TO'RAYEV - i.f.d., professor
Sh. R. BARATOV - psixol.f.d., professor
B. Q. QODIROV - psixol.f.d., professor
Z. Yu. MUQIMOV - yu.f.d., professor
J. Ya. YAXSHILIKOV - fals.f.d., professor

Koordinator:

A. Sh. YARMUXAMEDOV – f. - m.f.n.

Muharrirlar:

B. S. G'OYIBOV – t.f.n., dotsent
R. TOSHQUVATOVA – fals.f.n., dotsent
N. U. ARABOV – i.f.n., dotsent
H. BERDIYEV – fil.f.n., dotsent
 – fil.f.n., dotsent

Obuna indeksi – yakka tartibdagi obunachilar uchun - 5583
 tashkilot, korxonalar uchun - 5584

TARIX/HISTORY		
Гойилов Б.С.	К нумизматической истории Согда About the numismatics history of Sogd	6
Abdullaev A.	Xiva xonligi va Amudaryo bo'limidagi qoraqalpoqlarning hududiy joylashuvi va ijtimoiy ahvoli(XIX asrning ikkinchi yarmi - XX asrning boshlari) The social position and location of Karakalpaks in Khiva khanate and Amudarya region (the middle of XIX century and the beginning of XX century)	11
Hayitov Sh., Saidov I.	Muhojir o'zbeklar axloqi va ular ma'naviy-ma'rifiy yuksalishining tarixiy ildizlari xususida (1917-1991 yillar) About the morale of emigrate Uzbeks and the historical roots of their spiritual-cultural development (1917-1991)	15
Умаров А.	Движение «Талибан» после 2014 г: состояние и перспективы The "Taliban" movement after 2014: state and prospects	18
Jumanazarov X.S.	Farg'ona vodiysi xalq tabobati tadqiqotchilar nazdida Alternative medicine of Fergana valley researches' outlook	25
Mirzayev G'R.	Xalq diplomatiyasiga asoslangan O'zbekiston – Turkmaniston hamkorligi tarixidan From the history of cooperation between Uzbekistan and Turkmenistan based on nation diplomacy	29
Muhiddinov S.	Turkistonda ta'lim tizimini boshqarish tarixiga oid muhim bir hujjat The document about management of education in Turkestan	33
Radjabova D.N.	Turkiston xotin-qizlarini o'lkadagi siyosiy jarayoniga jalb etilishi tarixidan(XIX asr oxiri – XX asr boshlari) From the history of women's involvement in political processes of Turkestan within the period of late 19 th and 20 th centuries	37
Xushvaqto'v N.H.	O'rta Osiyo madrasalari ta'lim tizimi tarixidan History of education system in madrasahs of middle asia	40
Yakubov M.K.	Gerold Lembnig "Amir Temur hukmdor va sarkarda" asarida Sohibqiron siyosi The personality of Timur the Great in the work of Harold Lamb "Tamerlane, the earth shaker."	44
Xomitov R.X.	O'zbekiston va Latviya davlatlari o'rtasidagi o'zaro hamkorlik aloqalari-yangi bosqichda (1991-2015 yillar) Collaboration between Uzbekistan and Latvia states on new stage (1991-2015 years)	46
FALSAFA/PHILOSOPHY		
G'aybullayev O.M.	Globalashuv jarayonida shaxs estetik madaniyatining milliy va mafkuraviy ko'rinishlari National and ideological types aesthetic culture of person in globalization progress	50
Тошқуватова Р.Ш. Маркова Г.В.	Формирование идеологического иммунитета – фактор безопасности и стабильности Formation of ideological immune as a factor of safety and stability	53
Aymatov A.Q.	Tabiatga estetik munosabatni shakllantirishda ekologiyani estetikalashtirish va estetikani ekologiyalashtirish muammolari The problems esthetics of ecology and ecologies of aesthetic in forming aesthetic relations to nature	57

Ochilov J.A.	Texnogen sivilizatsiya transformatsiyasi va globallasuvi Globalization and transformation of technogen civilization	61
Xolmaxmatov A.X.	Yoshlar siyosatini amalga oshirishning ma'naviy asoslari Spiritual basis of the implementation of youth policy	67
Quvvatov S.	Go'zallikka intilish – insonning etnomadaniy xususiyati sifatida The striving for beauty as the ethnocultural peculiarity of person	70
Mavlanov Sh.	Global o'zgarishlar davrida ma'naviyat sohasida islohotlarni rivojlantirish zarurati The need for reforms in the spiritual sphere in the context of global change	74
Pirnazarov G'.	Fuqarolik jamiyati va huquqiy madaniyatimiz negizlariga bir nazar Look back at roots of legal culture and civil society	77
Qodirov N.N.	Ommaviy axborot vositalarining yoshlar ijtimoiy faolligini oshirishdagi o'rni The role of means of mass information in increase social activity of youth	79
Negmatova Sh.Sh.	Sog'lom ma'naviy raqobat – milliy–ma'naviy xavfsizlikni ta'minlash omili sifatida Healthy spiritual contention –as a factor of national spiritual safety	84
Ernazarova Yo.O.	Sharq mutafakkirlari ta'limotida boshqaruv madaniyati va kasb odobi masalalari Questions of management culture and professional ethics of eastern thinkers teachings	87
SOTSILOGIYA/SOCIOLOGY		
Kalanova S.M.	Oila va avlodlar tarixini o'rganishga sotsiologik yondashuv The sociological approach to the study of family issues and the history of the descendants	90
FILOLOGIYA/PHILOLOGY		
Davronova Sh.	Omon Muxtorning "Ffu" romanida xalq og'zaki ijodi an'analari The oral national traditions of the novel "Ffu" by Omon Muxtor	95
Eshonkulov Sh.E.	Zarafshon vohasidagi toponimlarning etnik xususiyatlari va urug'-qabila nomlari bilan bog'liqligi Ethnic properties of toponymy in Zarafshan territory and it's connection with names of tribes	98
Mardiyev T.K.	Baxt tuyg'usini ifodalovchi konseptning ingliz va o'zbek tillarida verballashuvi Verbalization of concept, "Happiness" in English and Uzbek languages	101
Muhiddinova B.M.	Umar Hayyom ruboiylari tarjimasida Shoislom Shomuhamedov mahorati Shaislam Shamukhamedov's interpreting skillsin translation of rubais of Omar Hayyam	104
Yo'ldoshev B., Yo'ldoshevaD.	Said Ahmadning badiiy asar tili va nutq madaniyatiga doir qarashlari xususida views of Said Ahmad language artwork and culture of speech	108
Abduvaliyev A., Abduvaliyeva D.	Navoiyning "Tarixi muluki ajam" asarida qo'llangan arabcha o'zlashmalar Arabic borrowed words in the work "Tarikhi muluki ajam" of Navoi	112
Amanov A.T.	Paremiyalarning xususiyatlari va ularni madaniy me'ros sifatida o'rganish Investigation of peculiarities of proverbs and their cultural heritage	114
Ikramova S.A.	Makonning o'ziga xos universal tabiati Peculiar universal nature of space	116

Sulaymanova N.J.	Lokativ sintaksemalarning vositalari va ularning xususiyatlari Means of locative syntaxemes and their peculiarities	119
Yusupova O.S., Umirova S.M.	Badiiy-estetik ifodada shakl va mazmun mutanosibligi The proportionality of form and meaning in the (expression) literary (ethe) aesthetic expression	123
Teshabayeva D.M.	Ommaviy axborot vositalari tilida nutq madaniyatining zamonaviy konsepsiyasi Modern conception of speech culture in the language of mass media	127
Boltakulova G.F.	Bir yadroli gaplar tarkibida temporallik Temporality in the structure of one-member sentences	130
Bumatova A.M.	She'riy tarjimada lingvopoetik birliklar: J.G Bayronning "Zamon" she'ri tahlili asosida Lingvopoetic units of the poetic translation: on the basis of the analysis of the poem of J.G.Byron "To time"	133
PEDAGOGIKA/PEDAGOGICS		
Mamatqosimov J.A.	Kasb-hunar kollejlari o'quvchilarda nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilish tizimini takomillashtirishning konseptual muammolari Conceptual problems of formation of the systems of intangible cultural heritage protection at the students of professional colleges	141
O'razboyeva M.Q.	Xudbinlik va aqidaparastlik illatining qayta idrok etilishi Manifestation of egoism and fanaticism	146
Shodiev N. Axmedova Sh. Po'latova M.	Bo'lajak o'qituvchilarni ekologik tarbiyaviy faoliyatga tayyorlashni tizimli yondashuv metodi orqali o'rganish Promising environmental education of future teachers by means of a systematic approach	149
Axmedova H.M.	Художественно-эстетический анализ миниатюры Бехзада на внеаудиторных занятиях в педагогических высших учебных заведениях Artistically-aesthetic analysis of miniature of Bekhzad on extracurricular employments in pedagogical higher educational establishments	153
Saydaliyev S. Haqberdiyev B.	Tasviriy san'at va chizmachilik fani vositasida o'quvchilarda dizaynga oid bilimlarni shakllantrish Development of students' knowledge in the field design by fine arts and drawing	157
Asilova G.A.	Davlat tilida og'zaki va yozma muloqotga o'rgatishda ta'lim jarayonini shaxsiga yo'naltirish masalalari	160
Zohidova S.R.	Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy ijtimoiylashtirishda umumkasbiy va xususiy-metodik bilimlar integratsiyasining roli The significance of general professional and individual methodological knowledge integration to the professional socialization of the future teachers	165
Hazratqulov M., Nasimova Sh.	Insho vositasida o'quvchilar bilim va tafakkurini rivojlantirish Innovation education and its scientific – methodical sides	170
Akramova Sh.A.	Yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirishning ijtimoiy pedagogik omillari Social-economic factors of formation of ideological immunity of youth	172
Narmetova Yu.	Tibbiyot muassasalarida faoliyat yurituvchi psixolog kadrlar tayyorlash muammolari The problems of training psychologic staff working at medical establishments	175

Adabiyotlar

1. Бабайцева В.В., Максимов Л.Ю. Современный русский язык. Часть 2. – Москва: Просвещения, 1981. – 372 с.
2. Бўронов Ж., Хошимов У., Исматуллаев Х. English Grammar. Инглиз тили грамматикаси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1974. – 352 б.
3. Винокурова Л.Г. Грамматика английского языка. – Ленинград: Учпедгиз, 1954. – 344 с.
4. Жигадло В.Н., Иванова И.П., Иофик Л.Л. Современный английский язык. Теоретический курс грамматики. – Москва: Изд-во лит-ры на иностр.яз., 1956. – 350 с.
5. Усмонов У. Проблема односоставности и неполноты предложений // Материалы научно-теоретической конференции. – Самарканд: СамГИИЯ, 1999. – С. 63-70.
6. Ўзбек тили грамматикаси. 2 том. Синтаксис. – Тошкент: Фан, 1976. – 560 б.
7. Fries Ch.C. The Structure of English. – New York: Barnes and Noble, 1968. – 298 p.

Г.Ф. Болтакулова

**ВЫРАЖЕНИЕ КАТЕГОРИИ
ТЕМПОРАЛЬНОСТИ В СОСТАВЕ
ОДНОЯДЕРНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ**

Настоящая статья тщательно исследует выражение категории темпоральности в составе одноядерных предложений. В статье анализируются английские, русские и узбекские одноядерные предложения, сравниваются и выявляются сходства и различия между ними. Теоретическое содержание статьи подтверждается многочисленными примерами и схемами.

Ключевые слова: предложение, одноядерное предложение, темпоральность, категория, односоставное предложение, двусоставное предложение, частица, сказуемое.

G.F. Boltakulova

**EXPRESSION OF TEMPORALITY
CATEGORY IN THE STRUCTURE OF
ONE-MEMBER SENTENCES**

The article deeply investigates expression of temporality category in the structure of one-member sentences. The article analyzes English, Russian and Uzbek one-member sentences, compares and reveals similarities and differences between them. Theoretical content of the article is proved by numerous examples and schemes.

Key words: sentence, one-member sentence, temporality, category, two-member sentence, particle, participle.

UDK: 494.3

**SHE'RIY TARJIMADA LINGVOPOETIK BIRLIKLAR:
J.G. BAYRONNING "ZAMON" SHE'RI TAHLILI ASOSIDA**

A.M. Bumatova

O'zbekiston milliy universiteti, o'qituvchi

Annotasiya: Maqolada she'riy matnni tashkil etuvchi asosiy unsurlar, ularning tahlili va tarjimada saqlanish qonuniyatlari haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: she'riy tarjima, obraz, metafora, shaxslantirish, ritm.

Tarjima qadimgi davrlarda, turli qabilalarga mansub kishilar orasidagi o'zaro aloqa, muloqot ehtiyoji tufayli yuzaga kelgan. "Tarjimaning asliyatga shaklan va mazmunan monand tarzda yaratilishining birdan-bir sharti tarjimonning o'z tilida asliy monand lisoniy vositalar tanlab ifoda etishidadir" [3; 68]. Tarjima – bir tildagi matinni boshqa tilda qayta yaratishdan iborat adabiy ijod turi. Tarjima millatlar aro muloqotning eng muhim ko'rinishi. Asliyat va qayta tiklangan matn xususiyatiga qarab badiiy tarjima, ilmiy tarjima, va boshqa turlarga ajratiladi. Asl nusxani aks ettirish tarziga ko'ra tafsil, tadbil, sharh kabi ko'rinishlarga ham ega bo'lishi mumkin. Tarjima – murakkab jarayon va ma'suliyatli ishdir. Suniy intellekt texnologiyalariga asoslangan avtomatik tarjima tizimlari paydo bo'lib borishiga qaramay tarjima har doim ijodiy ish bo'lib kelgan va shundayligicha qoladi. Quyida ana shunday ijodning namunasi bo'lmish poetik matn va uning tarjimasi hususida so'z yuritilgan. Misol sifatida Lord Jorj Noel Gordon Bayronning "To Time" she'rini keltiramiz.

Jorj Bayronning "To Time" she'rining birinchi bandi mutlaq hakam bo'lmish vaqtga bag'ishlab, xitob usulda yozilgan mashhur she'rdir. Shoir she'rda vaqtga xuddi tirik odamga gapirgandek, to'g'ridan-to'g'ri murojaat qiladi, ya'ni birinchi bandning o'zidanoq shaxslantirish san'atini ko'rishimiz mumkin. Shoir tomonidan vaqtga turli nisbatlar va tasvirlar beradi. Kuyida shoir tomonidan asliyatda vaqtga

nisbatan qo'llanilgan stilistik birliklarning rus va o'zbek tarjima matnlarida qayta yaratilish darajasining tahlilini keltiramiz. She'r rus tiliga atoqli rus shoiri va tarjimoni Nikolay Ivanovich Gnedich tomonidan, o'zbek tiliga esa atoqli o'zbek tarjimoni Abduhamid Parda tomonidan tarjima qilingan. Asliyat matni o'n banddan iborat. She'rning qofiyalanish sxemasi "abab, cdcd, efef, ghgh..." ko'rinishidadir. She'rning birinchi bandi shunday boshlanadi:

Time! on whose arbitrary wing
The varying hours must flag or fly,
Whose tardy winter, fleeting spring,
But drag or drive us on to die— [1; 292]

Ko'rib turganimizdek asliyat matni vaqtga undalma bilan boshlanib, keyin uning tasviriy ifodasini berish bilan davom etmoqda. Shoirning tasavvurida bu dunyoga vaqt mutlaq hukmrondir; birinchi misradayoq qo'llanilgan "arbitrary wing" birikmasiga e'tibor bersak, odatda ingliz tilida ko'plikda qo'llanilishi mantiqiy bo'lgan "wing" so'zining birlikda kelishi, hamda uning aynan "mutlaq hokimlik qiluvchi", "mantiqqa bo'y sunmaydigan" va "holis" kabi tarjima qiliniuvchi "arbitrary" sifati bilan qo'llanilishida, vaqtning nechog'lik katta kuch va kelishib bo'lmaydigan, rahm shafqat ko'rsatmaydigan tabiatini ochib beradi. Shu bandning keyingi uch misrasida shoir tomonidan vaqtni ta'riflashda o'zaro antonim bo'lgan "flag or fly", "tardy winter, fleeting spring," va "drag or drive" iboralarining qo'llanilishi, Bayronning isyonkor qalbini ochib berishga xizmat qilgan. Mazkur bandda shoir qo'llanilgan metaforik obrazlari vositasida vaqtning tabiatini poetik usulda mohirona xarakterlashga erishgan.

She'rning rus tiliga qilingan tarjimasidan birinchi bandi keltiramiz:

О Время! Все несется мимо,
Все мчится на крылах твоих:
Мелькают весны, медлят зимы,
Гоня к могиле всех живых. [4] (N.Gnedich tarjimasini)

Asliyat matnidagi "Time!" undalmasining tarjimada "О Время!" ko'rinishiga kelganini rus tilining stilistik tuzilishi bilan izohlash mumkin. Nazarimizda, asliyatdagi hayqiriq ohangi, shu yo'l bilan tarjimada juda yaxshi tiklangan. Ammo tarjimada "flag or fly" antonimik birikmasi "несется" va "мчится" kabi sinonimlar bilan o'girilgan. Shoir asliyatda vaqtning nisbiylik hususiyatiga sha'ma qilib, kim uchundir xuddi bayroq kabi muallaq turgani holda, boshqa bировlar uchun bir zunda uchib o'tib ketishi obrazining o'rniga, vaqtning hamma uchun birdek tezkorligi obrazi yaratilgan. Asliyatdagi "tardy winter, fleeting spring," birikmasidagi sifatlar tarjimada fe'l so'z turkumi bilan o'zgartirilib, "Мелькают весны, медлят зимы" ko'rinishiga keltirilgan, so'z turkumlaridagi ko'chishdan tashqari, tarjimada qish va bahorning o'rni ham almashganini ko'rishimiz mumkin. Birinchi bandning oxirgi misrasidagi "drag or drive" iborasi rus tiliga "Гоня" so'zi bilan tarjima qilingan. Mazkur jumlada shoir vaqtning kimnidir avval, kimnidir keyinroq o'z ajali tomon boshlashi haqida gapirar ekan, "sudramoq" va "quvmoq" so'zlarini ishlatadi. Tarjimada esa, vaqt hammani faqatgina o'lim sari quvib borish obrazi yaratiladi. Birinchi bandning boshdan oxirigacha antonimlar asosida qurilganini ko'rishimiz mumkin. Shoir tomonidan vaqtni izohlash uchun tanlagan "arbitrary" sifatining o'zida bir biriga zid keladigan ma'nolarning o'zi, qolgan misralarda esa juft antonimlarning qo'llanilishi fikrimizning yaqqol isboti bo'ladi.

She'rning o'zbek tiliga qilinga tarjimasida ham asliyat shaklining o'zgartirishini ko'rishimiz mumkin. Tarjimada she'rning umumiy hajmi o'n band emas, to'qqiz bandni tashkil etadi. Qofiyalanish tartibi, asliyatdagidek saqlangan. Quyida she'rning birinchi bandi tarjimasini keltiramiz:

Uchqur Zamon! Ne bir nasllar,
Karvoningda bir jumla jahon.
Turnaqator o'tgay fasllar,
Beshafqatsan, yovqur beomon. [2;41](A.Parda tarjimasini)

She'rning o'zbek tiliga qilingan tarjimasida asliyatdagi "Time!" undalmasi o'zbek tilida keng qo'llaniladigan "Uchqur Zamon!" birikmasi bilan o'zgartirilishi, buning ustiga zamon so'zining bosh harf bilan yozilishi, hayqiriq ruhini yanada kuchaytirgan. Ammo, tarjima matnida asliyatdagi antiteza uslubi yo'qotilgan. Vaqtning asliyatda shoir nazarda tutgan kimgadir mehribon, kim uchundir esa beomon bo'lganligi obrazi, o'zbek tarjima matnida bir tomonlama talqin, ya'ni vatqning faqatgina umuman shafqat bilmaslik obrazi bilan almashtirilgan. Bundan tashqari, asliyatdagi "arbitrary wing"

birikmasi tushurilib, “flag or fly” antonimik birikmasi “karvon” obrazi bilan almashtirilgan. Asliyatda bir-biriga ma’noviy antonim bo‘lgan “qish-bahor” so‘zlari, tarjima matnida “turnaqator fasllar” ko‘rinishiga kelgan. Asliyatdagi zid ma’nolar, qarama-qarshi obrazlar, kutilmagan o‘zgaruvchanlik va xaotiklik timsoli asosiga qo‘rilgan she’riy kompozisiya, tarjimada bir maromga tushgan, o‘zgarimas, hamda mantiqiy asosga ega obraz bilan almashtirilgan. Asliyatda, shoirning aynan qish va bahor fasllarini zid obrazlar sifatida olgandagi kuchli ta’sir, anchayin mayinlashtirib berilgan. Oxirgi misraning xuddi rus tilidagidek, “drag or drive” antonimlarining o‘rniga butunlay negativ ma’nolarga ega bo‘lgan “beshafqat va yovqur” so‘zlari bilan almashtirilganini ko‘rishimiz mumkin.

She’rning ikkinchi bandi “Hail thou!” undalmasi bilan boshlanadi. Rus tiliga u “Время”, o‘zbek tiliga esa “ochun” ya’ni “dunyo” deb tarjima qilingan. Aslida, “Hail thou!” iborasini o‘zbek tiliga so‘zma-so‘z tarjimasi “Eh, Sen!” ko‘rinishida bo‘ladi. Shoir asliyat matnida, kontekstual konseptlar antonimiyasini yaratishda davom etmoqda. Shoir tomonidan, uning tug‘ilishida, vaqt uni ezguliklar bilan siylagan, bu o‘rinda “boons” so‘zini kontekstdan kelib chiqqan holda “dunyoga kelish” ma’nosida ham tushunish mumkin. Asliyatda, tug‘ilish – ezgulik, ammo yashash – vaqt tomonidan ko‘rsatilayotgan zulmlarga duchor bo‘lish sifatida ham talqin etilgan. Keyingi misralarda shoir “sustain” va “bear” – ya’ni biror bir narsaga juda katta kuch bilan bardosh berish ma’nosiga ega bo‘lgan ikki fe’lni ishlatgani holda, yashashning qanchalik og‘ir ekanligiga urg‘u bermoqda. Bundan tashqari, shoir asarga yangi obraz, yolg‘izlik obrazini kiritmoqda. Bu obraz keyingi bandda kengroq ochib beriladi.

Hail thou! who on my birth bestowed
Those boons to all that know thee known;
Yet better I sustain thy load,
For now I bear the weight alone.

Rus tiliga qilingan tarjimada, “ezgulik-yovuzlik” juftligidagi “ezgulik” tushirib qoldirilgan. Tarjimada vaqt qahramonning tug‘ilishi bilanoq unga achchiq taqdir bitib qo‘yganligiga urg‘u berilmoqda. Tarjimada “sustain” va “bear” so‘zlari bitta qilib “несешь” so‘zi bilan tarjima qilingan. Ammo bu narsa, asliyat ma’nosining qayta yaratilishiga xalaqit bermagan. Nazarimizda, shoir tomonidan shikoyat ko‘rinishida aytilgan ibora, tarjimada aksioma ko‘rinishiga keltirilishi, she’rning ta’sirchanligini oshirgan.

Меня ты неделило, Время,
Судьбой нелегкою — а все ж
Гораздо легче жизни бремя,
Когда один его несешь!(N.Gnedich tarjimasi)

O‘zbek tilidagi tarjima ham xuddi rus tilidagisi kabi tug‘ilganda taqdim etilgan ezguliklar obrazi tushirib qoldiradi. Zamon – ochun bilan o‘zgartirilib, o‘zbek tiliga xos bo‘lgan beshafqat ochun obrazi yaratilgan. Ammo ingliz va rus tillarida, shoir hayotini yolg‘iz davom ettirajagi, to‘xtab qolmasligi yozilgan bo‘lsa-da, o‘zbek tilidagi tarjimada shoirning bir maskan topib, yolg‘iz yashamog‘i aytilmoqda. Bayronning she’rida shoir yolg‘iz bo‘lsa-da, kurashni davom ettirishi bayon etilgani holda, tarjima matnida, taqdirga tan bergan odam obrazi shakllantirilmoqda.

Bo‘lsang-da beshafqat ochun
Nolimasman g‘amboda, miskin.
Yolg‘izgina bir boshim uchun,
Bir go‘shadan toparman maskan.(A.Parda tarjimasi)

Uchinchi misra yuqorida aytganimizdek, shoirning yolg‘izlanib qolganligining sababini izohlab kelmoqda. Shoir unga berilgan achchiq damlarni birga yengib o‘tishga yordam beradigan do‘sti qolmaganidan shikoyat qilmoqda. Asliyatning birinchi misrasida shoir she’riy ritm va ta’sirchanlikni oshirish maqsadida anastrofa va alliterasiya usullaridan foydalanmoqda.

I would not one fond heart should share
The bitter moments thou hast given;
And pardon thee—since thou couldst spare
All that I loved, to peace or Heaven.

Bu o‘rinda ingliz matnida keltirilgan “should share”, “bitter moments”, “pardon thee”, “since thou couldst spare” va “to peace or Heaven” birikmalarining tarjimasiga to‘xtalib o‘tishni lozim topdik.

Я тяжкой доли не пугаюсь

С тех пор, как обрели покой
 Все те, чье сердце, надрываясь,
 Делило б горести со мной. (N.Gnedich tarjiması)

Yuqorida sanab o'tgan birikmalarimiz rus tiliga kuyidagicha o'girilgan: "should share" – "надрываясь, Делило б", "bitter moments" – "горести", "pardon thee" – "не пугаюсь", "since thou couldst spare" va "to peace or Heaven" birikmalrini birlashtirib, – "С тех пор, как обрели покой" tarzida tarjima qilingan.

Yaxshi-yomon kezda hamnafas,
 Hamrohlarim o'tgandan buyon,
 Bo'lak hyech ne qo'rqita olmas,
 Bardosh ila to'zim topgay jon. (A.Parda tarjiması)

Yuqorida sanab o'tgan birikmalar o'zbek tiliga kuyidagicha o'girilgan: "should share" – "надрываясь, Делило б" – "hamnafas", "bitter moments" – "горести" – "Yaxshi-yomon kez", "pardon thee" – "не пугаюсь" – "Bo'lak hech ne qo'rqita olmas", "since thou couldst spare" va "to peace or Heaven" birikmalri huddi rus tilidagidek – "С тех пор, как обрели покой" – "Hamrohlarim o'tgandan buyon, Bardosh ila to'zim topgay jon" tarzida tarjima qilingan. Shu o'rinda, mazkur she'rning aynan shu bandi tarjima jarayonida obrazli transformasiyalarga eng ko'p miqdorda uchraganini aytib o'tish lozim. Masalan, oxirgi ikki misrada, shoir o'zining emas, do'stlarining dunyo tashvishlaridan tinchigani haqida yozmoqda. Bu o'rinda, shoir aynan vaqtning bunga sababchi ekanini "since thou couldst spare" iborasini qo'llash bilan ham ta'kidlab ko'rsatmoqda. Ammo, o'zbek tilidagi – "Bardosh ila to'zim topgay jon" birikmasi, asliyatda shoir emas, uning do'stlari haqida aytilgan misra edi. Shoirning joni bu yo'qotishlardan keyin o'zim topmadi, lekin yaxshigina toblandi, hayot unga chinakam katta maktab vazifasini o'tadiki, bundan keyin bo'ladigan har qanday ko'ngilxushlikni u endi mardonavor yengib o'tishga tayyor turadi. Bu haqda, xususan shoir, keyingi bandda to'xtalib o'tadi.

To them be joy or rest—on me
 Thy future ills shall press in vain;
 I nothing owe but years to thee,
 A debt already paid in pain.

Shoir Vaqtning yovuzligi endi o'ziga ta'sir qilmasligini, vaqtning oldidagi hamma qarzlarini azobu-uqubatda o'tgazgan yillarining badali bilan to'laganini aytmqda.

Да будет мир и радость с ними!
 А ты рази меня и бей!
 Что дашь ты мне и что отнимешь?
 Лишь годы, полные скорбей! (N.Gnedich tarjiması)

Rus tilidagi tarjimada "А ты рази меня и бей!" undalmasi kiritilmoqda. Bu asliyatdagi "...on me, Thy future ills shall press in vain" birikmasining tarjimadagi ko'rinishidir. Asliyatda inversiya usuli bilan erishilan ma'no butunligi, tarjimada kuchaytirilib, vaqtni nimaga qodir ekanini yana ko'rsatishga undamoqda. Shoir yo'qotadigan narsasi qolmagan kishi sifatida o'zini yo'q qilib yuborishni talab qilmoqda. Nazarimizda, bu asliyatdagi fikrning juda bo'rttirilgan ko'rinishidir.

Balolarni yog'dir mayliga,
 Balolarga aylagil duchor.
 Giriftorman yillar hayliga,
 Azob-u uqubatga giriftor. (A.Parda tarjiması)

O'zbek tarjimasida ham xuddi shu ruhni ko'rishimiz mumkin. Avvalambor, asliyatdagi birinchi misra tarjimada umuman berilmagani holda, uning o'rniga ikkinchi misra rus tilida yaratilgan ma'noni ikki marta takrorlash bilan kompensatsiya qilingan. Banddagi qolgan ikki misra ham xuddi shu ko'shrinishda tarjima qilingan. Ma'no takroriga tayanib tarjimon qahramonning ichki holatini ko'rsatib bermoqda. Bu tarjimada shoir o'zini vaqt oldida butunlay o'jiz va sindirilgan obrazda tasvirlamoqda.

Yet even that pain was some relief;
 It felt, but still forgot thy power:
 The active agony of grief
 Retards, but never counts the hour.

She'ning beshinchi bandi tasvirlash asosiga qurilgan. Shoir ko'rgan barcha azoblari unga qaysidir ma'noda vaqtning yaralariga vaqtinchalik malham ham bo'lganini ta'kidlaydi. Qattiq qiynoqlar, vaqtning besarhad hukmi to'xtatib, vaqtni yo'q bo'lib qolgani illyuziyasini beradi. Butun olamda harakat to'xtab, hamma narsa vaqtga emas, nihoyasiz yo'qotish azobga cho'lg'angani obrazi yaratilmoqda.

Удел мучительный смягчает
Твоей жестокой власти гнет:
Одни счастливы замечают,
Как твой стремителен полет! (N.Gnedich tarjiması)

Ingliz matnidagi oxirgi ikki misra rus tiliga ma'noviy sinonimiya bilan tarjima qilingan. Tarjimada yaratilgan bu obrazlar, yaxshi damlarning tez, bilinmasdan o'tib ketishi, hamda og'ir damda vaqt huddi bir umrga muallaq to'xtab qolishi hissi asosiga qurilgan. Shu bilan birga, shoir tomonidan berilgan yo'qotish azobi va vaqt oliy hukmining qiyosi va qarshilantirilishi obrazi tushurib qoldirilgan.

Bu azoblar dardimga darmon,
Malham bo'lgay qattol qahringga.
Baxti butun, mamnun, bearmon,
Boz munosib lutfu mehringga. (A.Parda tarjiması)

O'zbek tiliga qilingan tarjimada ham aynan shu usulini ko'rishimiz mumkin. Asliyatdagi "The active agony of grief" misrasi, rus tiliga qilingan "Одни счастливы замечают" misrasi vositasida o'zbek tiliga "Baxti butun, mamnun, bearmon" ko'rinishida tarjima qilinmoqda. Buninig ustiga, o'zbek matni vaqni ham "qattol qahr" ham "lutfu mehr" egasi sifatida namoyon qilmoqda.

In joy I've sighed to think thy flight
Would soon subside from swift to slow;
Thy cloud could overcast the light,
But could not add a night to Woe;

She'ning oltinchi bandida shoir vaqtning shiddati tez muddatda sekinlashib, shu damlardan ko'proq rohatlanish imkonini berishiga umid qiladi. Ammo, afsuski, bu umid ro'yobga chiqmaydi. Bandda yorug' kunni bulut kelib buzishi mumkin, ammo shusiz ham tim qora tunni bulut bilan yanada qoraytirishning imkoni yo'qligi ta'kidlanmoqda. Ya'ni, baxtli damlarda yashayotganlar bu damlarning tez o'tib ketib, uning ortidan baxtsiz damlarning kelishidan qo'rqib yashashlari tabiiy hol; lekin, shoir kabi doimiy g'urbat ichida yashayotgan odamning bu kabi qo'rquvlari bo'lmaydi.

Пусть быстротечности сознание
Над нами тучею висит:
Оно темнит весны сиянье,
Но скорби ночь не омрачит! (N.Gnedich tarjiması)

Rus tiliga qilingan tarjimada shoirning fikri juda yaxshi saqlangan. Tarjimon ingliz tilidagi asliyat matni bilan bevosita ishlagani sababli, shoirning asl maqsadini juda yaxshi tushungan va tarjimada qayta yaratgan. Asliyat matnidagi "swift to slow" antonimlari tushurilgan, "could - light" kontekstual sinonimlari esa "темнит весны сиянье" ko'rinishida berilgan bo'lsada, tarjimon qo'llagan kompensasiya, umumiy ma'noga ziyon yetkazmagan.

Lochindayin uchqur parvozing,
Bag'rimizni o'rtagay takror.
Tutqich bermas ko'klaming, yozing,
Kuz-qishingda shunday shiddatkor. (A.Parda tarjiması)

O'zbek tiliga qilingan tarjimada esa, shoirning fikrlari, ayniqsa, oxirgi ikki misrada o'zgarib ketganini ko'rishimiz mumkin. Umuman olganda, bandda shoir faqatgina vaqtning shiddat bilan o'tishidan shikoyat qilmoqda. Ammo yuqorida ko'rib o'tganimzdek, asliyat matnida shoir butunlay boshqa ma'noni nazarda tutgan edi. Tarjimon rus tilida qo'llangan "весны сиянье" birikmasiga asoslangan holda, yilning to'rt fasli shiddat bilan almashinib borishi mantiqiy obrazini yaratmoqda. Ammo asliyat matnini tahlil qilganimizda ta'kidlab o'tilgan – Bayron nazarda tutgan chuqur falsafiy ma'no tarjimada aks etmagan.

For then, however drear and dark,
My soul was suited to thy sky;
One star alone shot forth a spark

To prove thee—not Eternity.

Yettinchi band tasvirlash usulida yozilgan. Mahzunlik va qorong‘ulik og‘ushida qolgan shoir, qalb nigohini olis osmonlarga tikadi. Olislarda yolg‘iz yulduz charaqlab nur sochadi; shoirga hozir uni cho‘lg‘ab olgan zulmat bir kun tugashi umidini beradi. Bu bandni ramziy band sifatida tahlil qilish mumkin. Ya‘ni, she‘rda tushkunlik ramzi bo‘lmish qorong‘ulikda bo‘lmasin, kelajak ramzi bo‘lmish samoga qarab, umid ramzi bo‘lmish yorug‘likni izlashi darkor.

Как ни темно и скорбно было
Вокруг меня — мой ум и взор
Ласкало дальнее светило,

Стихии тьмы наперекор. (N.Gnedich tarjiması)

Rus tiliga qilingan tarjimada asliyatdagi “My soul” birikmasi, “мой ум и взор” birikmasi bilan almashtirilgan. Shoir qalbida paydo bo‘lgan umid, tarjima matnida uning ko‘z o‘ngida namoyon bo‘lgan osmon jismi bilan o‘zgartirilgan. Bandning oxirgi misrasida shoir “Vaqt – oliy hakam” iborasining har ikkala ma‘nosini ham juda yaxshi ochib bergan. Bir tomondan, Vaqt – oliy hakamki, uning hukmidan hech kim qochib qutila olmaydi, boshqa tomondan esa, Vaqt – oliy hakamki, dunyoda hamma narsa o‘tkinchi, mahzunlik o‘rnini xursandchilik, azob o‘rnini rohat, zulmat o‘rnini yorug‘lik egallashi ta‘kidlanmoqda. Shoir “Vaqt” va “Mangulik” (“Eternity”) tushunchalarini qiyoslab, yuqorida aytilgan ma‘noni yaratishga erishgan. Rus tilida bu ikki ma‘noning bir-biriga qarama-qarshiligi “наперекор” so‘zi bilan ifodalangan.

Garchi toldim zulmat qa‘rida,
Garchi tildi bag‘rim alamlar,
Koinotning sirli bag‘ridan,

Chorladi boz nurli alamlar. (A.Parda tarjiması)

O‘zbek tilidagi tarjimada birinchi uch misra tarjiması yaxshi chiqqan bo‘lsada, oxirgi misradagi “nurli alamlar” birikmasi asliyat matni va rus tilidagi tarjima ma‘nolariga mos kelmagan. Tarjimada keltirilishicha, yerdagi g‘amlari yetmagandek, shoirni samo ham o‘zining “nurli alamlar”i bilan siylamoqda. Ammo, asliyat matnining ma‘nosi bu fikrning mutlaqo aksidir. Shoirning qalbi, olisda porlagan yulduzda, umid ko‘rmoqda, alam emas.

That beam hath sunk—and now thou art
A blank—a thing to count and curse
Through each dull tedious trifling part,
Which all regret, yet all rehearse.

Vaqt shu qadar beshafqatki, olisdagi shu nur ham so‘ndi. Shoir butunlay zulmatga ko‘mildi. Vaqt endi shoir uchun hech narsaga aylandi. Misrada vaqtga nisbatan “dull tedious trifling” so‘zlarining ishlatilishi, she‘rdagi tushkunlik ohangini yanada oshiradi. Shoirning fikricha, hamma odam u his qilgan tuyg‘ularni his qiladi, ammo o‘z vazifasini bajarib, o‘z rolini ijro etib boraveradi. Mazkur bandda shoir allyuziya usulini qo‘llagan, “part” so‘zi zamirida u buyuk ingliz adibi Shekspirning “Dunyo – sahna, odamlar undagi aktyorlardir” degan fikriga sha‘ma qilmoqda.

Но луч погас — и Время стало
Пустым мельканьем дней и лет:
Я только роль твержу устало,

В которой смысла больше нет! (N.Gnedich tarjiması)

Rus tiliga qilingan tarjima shoirning bandga joylagan umumiy ma‘nosini yaxshi chiqarib bergan. Asliyatdagi “Which all regret, yet all rehearse” misrasi “Я только роль твержу устало” birikmasiga o‘zgartirilgan. Ya‘ni, “all” va “regret” so‘zlari “Ya” va “устало” so‘zlariga almashtirilgan.

Yorug‘ bo‘lsa oyning o‘n beshi,
O‘n beshida hukmron zulmat.
Botdi netay, tole quyoshim,

Bundan buyon g‘am-alam ulfat. (A.Parda tarjiması)

O‘zbek tarjimoni bandga maqol kiritib o‘giradi. “Oyning o‘n beshi yorug‘, o‘n beshi qorong‘u” maqoli odatda, biror bir tushkunlikka tushib qolgan odamga dalda berib, hamma narsa o‘tkinchi ekani, tez kunlarda hamma narsa o‘z iziga tushib ketishini aytganda qo‘llaniladi. Shoir esa, bitta-yu bitta umid uchquni so‘nganidan keyin, ortiq yorug‘ kunlarninn kelishiga ishonchi qolmaganini ko‘rsatmoqda. Shoir uchun bundan buyon oyning har kuni qorong‘u. “Tole quyoshi” ham simvolik

obraz bo'lib, u asliyatda keltirilgan olisdagi yulduz obrazining tarjimasidir. O'zbek tilida "tole yulduzi" iborasining mavjud emasligi bois, tarjimon yulduzning "nuri"ni "quyosh" deb tarjima qilmoqda. Bandning tarjimasini umuman olganda asliyatga yaqin bo'lsada, asliyatdagi allyuziya o'zbek tiliga qilingan tarjimada tushirib qoldirilgan.

One scene even thou canst not deform—
The limit of thy sloth or speed
When future wanderers bear the storm
Which we shall sleep too sound to heed.

To'qqizinchi misrada shoir shu qadar sarhad bilmas vaqtning ham, ba'zi bir narsalarga qodir emasligini ta'kidlamogda. Shoir vaqtga qarata, u faqatgina tiriklar ustidan hukm qila olishi mumkinligini aytmoqda. Shoir misrada keltirgan "future wanderers" birikmasi zamirida o'zidan keyin dunyoga kelib, vaqt oldida xuddi o'zi kabi ojiz bo'ladigan odamlar - darbadarlarni tasvirlamoqda. Vaqti kelib, dunyo bo'ron og'ushida qolgan taqdirda ham, shoir va uning zamondoshlari bundan hattoki bexabar bo'ladilar. "Sleep" bu misrada "o'lim" uchun metafora tarzida qo'llanilmoqda. Zero, hozir oxiri dunyo bo'lib ko'rinadigan muammo ham, o'lgan odam uchun chivin chaqqanchalik ham ahamiyatga ega bo'lmaydi.

Но заключительную сцену
И ты не в силах изменить:
Лишь тех, кто нам придет на смену,
Ты будешь мучить и казнить! (N.Gnedich tarjimasini)

Rus tiliga band juda yaxshi tarjima qilingan. Ammo, tarjimada shoir tomonidan ishlatilgan "sleep" metaforasi tushurib qoldirilgan. "Storm" esa rus tiliga "мучить и казнить" fe'llari bilan tarjima qilingan. Vaqtning shoir tasvirlagan yovqurligi iborasi tarjimada yanada bo'rttirilgan bo'lsa-da, bu kirdikorlar ortiq unga azob bermasligi ma'nosi tarjimada berilmagan.

Qismatimiz azaldan ayon,
Poyon bilmas cheksiz zamonsan.
Bu olamda jumla tirik jon
Barchasiga boz beomonsan. (A.Parda tarjimasini)

O'zbek tilidagi "Qismatimiz azaldan ayon" birikmasi, mantiqan "One scene even thou canst not deform—"ning tarjimasini bo'lishi kerak. Tarjimada ishlatilgan birikmadan kishilarning vaqt va taqdir oldidagi naqadar nochor ekanini ko'rsatmoqda. Ammo, asliyatda bu misra bilan shoir kishilarning emas, vaqtning ham ba'zan ojiz bo'lib qolishi mumkinligini ta'kidlamogda. Huddi rus tiliga qilingani kabi, o'zbek tiliga qilingan tarjimaning oxirgi ikki misrasida ham asliyatda shoir joylagan ma'no to'liq emas, qisman ochib berilgan.

And I can smile to think how weak
Thine efforts shortly shall be shown,
When all the vengeance thou canst wreak
Must fall upon—a nameless stone.

She'ning oxirgi bandi shoirning oxir oqibat vaqtini mot etishini ifoda etadi. Shoirning vafotidan keyin, uning dushmani bo'lmish vaqt o'zining qasдини olish uchun bor kuchini to'plab, shoirga zarba berganda, uning barcha harakatlari zoye ketadi. Sababi, shoir manguликка ketgach, undan faqatgina nomsiz tosh qoladi. Shoir bu yerda qabrni nazarda tutmoqda.

И, не страшась жестокой кары,
С усмешкой гнев предвижу твой,
Когда обрушишь ты удары
На хладный камень гробовой! (N.Gnedich tarjimasini)

Rus tilidagi tarjimaga "И, не страшась жестокой кары" birikmasi kiritilgan, bu birikma asliyat matnida berilmagan bo'lsada, she'ning umumiy ruhiyatiga juda mos tushgan. Bundan tashqari tarjimon "nameless stone" birikmasini "хладный камень гробовой" ko'rinishida o'g'irgan. O'zbek tilidagi tarjimada she'ning o'ninchi misrasining tarjimasini keltirilmagan.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, she'r shoir tomonidan vaqtga to'g'ridan to'g'ri murojaat ko'rinishida bitilgan. Shu sababdan ham, she'rda shaxslantirish san'atiga katta e'tibor berilgan. Har ikkala tarjimada ham, personifikasiya saqlangan. She'ning tushkunlik, mayuslik va insonning vaqt

oldidagi ojizligini ta'riflash ruhida yozilgan. Faqatgina oxirgi misrada, vaqti kelib, vaqt ham ortiq azob bera olmasligi ko'rsatilgan. She'rda Bayronga xos bo'lgan shiddat va isyonkorlik ruhi juda kuchli aks etgan. Shoir tomonidan she'rda shaxslantirish, metafora, antiteza, allyuziya, anastrofaning ishlatilishi she'rning ta'sirchanligini yanada oshirgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Byron, Lord George Gordon. "Poems" –Classic poetry series, PoemHunter.com – the world's poetry achieve – 2004. 297 p.
2. Байрон, Жорж Гордон. "Ушалмаган орзулар", - Тошкент, "Ўзбекистон", 2011. – 152 б. (Жаҳон шеърляти дурдоналари)
3. Мусаев, Қудрат. Таржима назарияси асослари. Тошкент 2012, 177 б.
4. <http://rustih.ru/dzhordzh-bajron-k-vremeni>

А.М.Буматова

**ЛИНГВОПОЭТИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ
ПОЭТИЧЕСКОГО ПЕРЕВОДА: НА
ОСНОВЕ АНАЛИЗА СТИХОТВОРЕНИЯ
ДЖ.Г.БАЙРОНА "К ВРЕМЕНИ"**

В статье рассматриваются основные элементы создающие поэтический текст, анализ этих составляющих и особенности перевода.

Ключевые слова: поэтический перевод, образ, метафора, персонификация, ритм.

A.M. Bumatova

**LINGVOPOETIC UNITS OF THE
POETIC TRANSLATION: ON THE
BASIS OF THE ANALYSIS OF THE
POEM OF J.G. BYRON "TO TIME"**

The article discusses the main elements and formation of a poetic text, their analysis and translation characteristics

Keywords: poetic translation, image, metaphor, personification, rhythm.